

Refleksije

Državni proračun in univerza

Ni javnega vprašanja, ki bi bilo tolike važnosti kot je proračunski predlog, ki ga stavlja vsako leto v teh zimskih mesecih vlada parlamentu. Z razpravami o proračunu, to je razdelitvi bremen in dohodkov, nam politično vodstvo države reže naš vsakdanji kruh. Bolj kot iz uradnih izjav o smernicah državne politike, ki naj bi še naprej temeljila na osnovi narodnega edinstva, a tudi enakopravnosti raznih historičnih pokrajin, ki sestavljajo današnjo državno enoto, v gospodarskem pogledu pa na načelu, da ima država izrazito agrarni značaj in je treba zato ščititi predvsem kmečki stan in poljedelsko produkcijo, se resnične smernice te politike odkrivajo tistemu, ki gre in se poglubi v stolpce števil, ki sestavljajo državni proračun. V nasprotju s prakso povsod drugod pri nas zelo malo pišemo o tem in tudi razumemo zelo malo tega. Preveč odmaknjeno — pravijo nekateri, prekomplicirano — pravijo drugi, da bi se povprečnež lotih teh neizmernih skladov števil in jih skušal razumeti ali celo premakniti sebi in svojemu političnemu načelu v prid. Tako se naš dnevni tisk omejuje na poročilo o višini celotnega proračuna in deležev posameznih ministrstev ter jim dodaja le potek proračunskih razprav s posnetki političnih govorov in seveda s poudarki mest, ki gredo v korist skupine, katere last je pač list. Naši poslanci (če se v tem trenutku ognemo raznim vprašanjem, ki so v zvezi z njimi in pregledamo le njih delo) sprejemajo proračunski predlog kot gotovo stvar, režirano od zgoraj, in doprinašajo le neznatne, nebitvene drobce k razpravam. Ni se še zgodilo, da bi se eden izmed njih poglubil v svojo stvar, kot bi to moral, in pogledal na vse skupaj z načelnega vidika. Od te pavšalne sodbe mora pač biti izvzeto delo poslanca Mohoriča, že nekaj let glavnega nasprotnika sedanje fiskalne politike finančnih ministrstev, ki pa ne prehaja okvirov njegove stranke, unitaristične JNS, in se zato ne more skladati z načeli, za katere mislimo, da bi morala voditi slovenske poslance. Prvo, kar bi morali napraviti vsako leto ob izidu proračunkega predloga vlade je, da bi ta centralistično sestavljeni in zgrajeni proračun analizirali s slovenskega stališča in transformirali postavko za postavko v nov sistem, kjer bi bile dajatve in dohodki pokrajine, ki jo v parlamentu zastopajo, zoperstavljeni proračunskim postavkam ostalih pokrajin v državi. Vodilno vprašanje bi jim moralo biti pri tem naslednje: Slovencev nas je v državi blizu 9%, naš davčni količnik je, kot pravijo, 16% (celo 18%, če upoštevamo tri milijarde odpuščenih neplačanih davkov pred nekaj leti, pri katerih je znašal slovenski delež le okrog 80 milijonov) — koliko odstotkov neki od države prejemamo? V tistem hipu, ko bi se odločili za tako delo, se ne bi njih akcija omejevala le na zagotovitev popravila nekaj cest, kake male regulacije, nekaj napredovanj in podobno pasivno spremljanje političnega življenja, ki teče nekje mimo njih, ampak bi imelo značaj resnične borbe za koristi pokrajine, ki jo zastopajo, kot ima tak značaj, povejmo si to, vse delovanje srbskih politikov ali v novejšem času na primer Bosancev. Toda seveda, to bi zahtevalo resnega študija, nekega poznanja vseh zelo različnih panog narodnega gospodarstva in organizacije javnega življenja, tudi skupnega dela več poslancev, skratka resnosti in poglobitve, kot jo zahteva pač vsako intelektualno delo. Bi

bilo s tem preveč zahtevano od tistih Slovencev, ki so si izbrali politično vodstvo države za svoj vsakdanji kruh?

Če izluščimo en sam drobec iz neizmernega kompleksa proračunskih vprašanj, v celoti tako obsežnih, da prepzejajo vse javno življenje, se nam na njem takoj pokažejo vse značilnosti proračunske sestave. Storimo to na primeru, ki je izmed najvažnejših za slovensko kulturo in z njim za vse naše življenje, na univerzi. Že pred leti smo v reviji pregledali njen gmotni razvoj in morali ugotoviti porazno dejstvo, da je beograjska univerza zazidala po vojni k svojim objektom, ki jih je imela že iz predvojne dobe, celo vrsto novih za 120 milijonov, zagrebška enako za 70 milijonov, medtem ko nova, povojna ljubljanska ni zazidala iz državnega denarja ničesar. Stanje se je do letos izpremenilo le v toliko, da se beograjski znesek približuje 200 milijonom, da je v istem sorazmerju zrasel zagrebški in da je Ljubljana dobila iz lanskega proračuna po nenavadni, izredno težki borbi, ki je pa niso vodili poslanci, prvih sedem in pol milijonov za svojo univerzitetno biblioteko, ki je sedaj v zidavi. V predlogu novega državnega proračuna imata obe ostali univerzi svoji običajni postavki, Ljubljana pa je čudoma zopet izpadla, kot da stoji z univerzitetno biblioteko že cela univerza. Pri zidavah torej nič novega... Toda ostro, preostro dvojnost kažejo tudi redni državni izdatki za univerze kot naj pokaže primer vseh štirih filozofskih fakultet v državi.

Redni izdatki državnega proračuna krijejo osebne izdatke, to je plače nameščencev. Primerjajmo v tem pogledu ljubljansko, zagrebško, belgrajsko in skopljsko filozofsko fakulteto.

Profesorski zbor filozofske fakultete šteje v Ljubljani 21 članov, in sicer 14 rednih profesorjev (vštevši izpraznjeno mesto prof. Cankarja), 3 izredne in 4 docente; zagrebški po seznamu predavanj 37 članov, to je 28 rednih profesorjev, 5 izrednih in 4 docente; belgrajski 55 članov, to je 30 rednih profesorjev, 11 izrednih in 14 docentov in slednjič skopljski, kjer je fakulteta brez realnih ved, 15 članov, to je 5 rednih profesorjev, 7 izrednih in 3 docente; v predlogu novega državnega proračuna pa ima že 7 rednih profesorjev, 7 izrednih in 7 docentov, to je skupno 21 članov — ali ravno toliko kot jih ima ljubljanska! 21 profesorjev za nepopolno skopljsko filozofsko fakulteto z zgolj humanistično skupino nikakor ni preveč, toda ta primera najbolj zgovorno priča, kako malo more zadovoljiti enako število ljubljanskih profesorjev fakulteto, ki ima humanistično in realistično skupino. Le taki pastorki državnega proračuna kot je filozofska fakulteta ljubljanske univerze se more zgoditi, da cela vrsta znanstvenih panog in važnih izpitnih predmetov sploh nima svojega zastopnika: zgodovina novega veka, komparativna literarna zgodovina, etnologija in etnografija ter fizika, ki se deloma sploh ne predava, deloma pa jih v sili razmer prevzema profesor druge stroke. Zopet druga vrsta je zasedena popolnoma nezadostno: celokupna filozofija ima le enega profesorja, medtem ko jo celo v Skoplju zastopata dva predavatelja; klasična filologija, romanistika in germanistika imajo le po enega profesorja (med tremi dva izredna), ki naj se trga med jezik in literaturo; narodna zgodovina, ki ima na vseh ostalih treh fakultetah po več predavateljev, ima v Ljubljani le enega profesorja, ki predava zgolj zgodovino Srbov in Hrvatov; zemljepisje le enega izrednega profesorja, v Skoplju enega rednega in enega izrednega; geologija in paleontologija ter botanika le po enega docenta. Spričo teh ogromnih vrzeli je prava redkost oddelek, ki je vsaj do neke mere popoln. Tak je na primer slavistični, ki po svoji dobri organizaciji uživa spoštovanje tujih univerz, a je obenem iz istega vzroka predmet neprestanih očitkov nekih krogov, ki pa pri tem pozabljajo, da imata oba literarna zgodovinarja v svojem programu še vse slovanske literature in eden

k temu še vso komparativno in da je peti član oddelka specialist za srbsko-hrvatski jezik in književnost — medtem ko ima belgrajska univerza za slovenščino le lektorja. Tudi mi bi si želeli po ljubljanskem primeru tam spodaj profesorja za slovenski jezik in književnost.

Kako je moglo priti do tega, da imamo v Ljubljani filozofsko fakulteto, ki je pravi torzo tistega, kar bi morala biti? Zelo preprosto. V letu 1920/21 je imela fakulteta 20 članov (11 rednih profesorjev, 4 izredne in 4 docente). Beograjska jih je imela takrat 32, zagrebška 26 in skopljanska 7. Proforski stalež se je torej v 16 letih povišal pri nas za enega samega človeka, v prestolici za 23, na hrvatski univerzi za 11 in na novo ustanovljeni skopljanski za 8, oziroma računano v odstotkih:

na filozofski fakulteti v Ljubljani	za	5%,	
Zagrebu	„	42%	
Belgradu	„	72%	
Skoplju	„	115%,	oziroma

po predlogu za novi državni proračun kar za 200%!

Kdor bi globlje ril za vzroki tega čudnega, nenavadnega razmerja med raznimi znanstvenimi zavodi v isti državi, bi odkril dve načeli, ki sta v glavnem povzročili to stanje. Ljubljanska filozofska fakulteta je od vsega začetka, od svoje ustanovitve sem, uveljavljala strogo načelo znanstvene kakovosti za svoje nove člane — v dobri veri, da je to edino pravo načelo, ki bo univerzi zagotovilo uspešen razvoj in vzpon, in v upanju, da ji bo državni proračun omogočil postopoma graditi fakulteto in izpopolnjevati nezasedena mesta z novimi močmi, ki se bodo med tem kvalificirale. Toda za to upanje so jo oropali politiki: prav pri nji (seveda kot v ostalem pri vsej ljubljanski univerzi) so uveljavili načelo varčevanja, s katerim so preprečili zvišanje izdatkov za fakulteto. Tako je ostala tam, kjer je bila ob ustanovitvi. Vsa leta je bilo delo univerzitetnih krogov osredotočeno na borbo za nove prostore in stavbe, za povišanje proračuna za osebne izdatke in na odpor proti neverjetnemu zniževanju postavk za nabave knjižnic in institutov — vse brezuspešno, popolnoma brezuspešno. Mogoče je, da ni bila taktika univerze pravilna, ker ni iskala sodelovanja z javnostjo, toda glavni vzrok je v nekem sistemu, ki noče ugodnega razvoja ljubljanske univerze in posebno še njene filozofske fakultete.

Šele v zadnjih letih smo doživeli nov način obrambe proti temu sistemu. Oživiljen je bil boj za univerzitetna poslopja in cela vrsta drugih akcij, ki skušajo podpreti univerzo. Morda ni nobena tako značilna kot ona, ki so jo sprožili zgodovinarji: „Historični klub DSFF“ smatra za svojo dolžnost, da opozori akademsko mladino in po njej vso slovensko javnost na to, kako se na slovenski univerzi slovenska zgodovina predava ozir. kako se z njo ravna!...“ Da imamo univerzo in sicer edino slovensko, da pa se na nji ne predava slovenska zgodovina! Kar izve študent o nji, izve pri eni tedenski uri, ki jo prostovoljno dodaja svojemu delu profesor, ki ima dekret za drugo stolico... Deset let je torej trajalo stanje, ko se ni nihče prav zavedel, da imamo univerzo brez centralnega živca, kar je v življenju naroda študij njegove preteklosti. Študiraj karkoli, katerokoli historično panogo od zgodovine filozofije do literarne zgodovine in prava, bo tvoje delo na šibkih nogah, če ne bo temeljilo na dognani podobi socialne, gospodarske in politične strukture Slovenije v preteklosti. V teh letih so silno napredovale vse vede na Slovenskem, le naša novejša zgodovina je ostala domena amaterjev in diletantov. Prav nerazumljivo je, kako se je zgodilo, da je ostalo Hauptmannovo mesto po l. 1926 prazno in je zasedena stolica za narodno zgodovino le po srbohrvatskem pre-

davatelju. Mislimo, da je čisto naravno spoznanje: ako je na ljubljanski univerzi samo en narodni zgodovinar, bi moral biti to v prvi vrsti specialist za slovensko zgodovino. Prav pa je, da sta dva.

Ko so danes prišla spoznanja o potrebi aktivnejše borbe za izpopolnitev univerze, se jim morajo pridružiti še druga, da je usoda, prospah ali propast te univerze danes že v rokah mladih ljudi. Univerza se v teh šestnajstih letih ni izpopolnjevala z naraščanjem. Pot do nje se je zdela mladim ljudem iz vseh navedenih vzrokov tako zaprta, da se preprosto niso pripravljali zanjo. Niti tisti redki izbranci, ki so odhajali po diplomii s štipendijami na inozemske institute, niso mislili na delo za habilitacijo. Prav zaradi tega ravnanja mlade generacije, ki ga mnogi istovetijo z njeno delavno nesposobnostjo, se množe skeptični glasovi o razvoju, da, celo obstoju univerze. Toda če pregledujemo še v teh tesnih razmerah naraščaj filozofske fakultete, moremo vendarle reči, da ima že danes možnost zasedbe vsaj stolic: za novejšo občo zgodovino, za komparativno literaturo, za geografijo in fiziko in morda celo tudi že za slovensko zgodovino.

Besedo imajo politiki. Njih zadene ostrina vprašanja: ali bodo znali tudi za nas uveljaviti načelo enakopravnosti vseh pokrajin? Kje naj uspeva znanost in kako naj bo univerza dobra, če ji režejo kruh, da se vidi skozenj? Resnično, tudi kulturna vprašanja so v svojem bistvu politična vprašanja.

Univerza gotovo ni zamudila prilike, da jih pouči o svojih potrebah.

Fr. Petrè.

Onstran meje

K vprašanju naše zapadne narodnostne meje

Eno najtežjih vprašanj slovenskega naroda je brez dvoma njegova razkosenost. Od njega zavisi njegov obstoj, njegova enotna in skupna kulturna in politična moč ter moč njegove gospodarske rasti. Danes je njegova politična moč povsod strta, gospodarsko se ne more urediti, ker mu je vzeta sleherna samostojnost, kulturno le životari. In to vse radi razbitosti — posledice konca svetovne vojne.

Tako mineva skoraj že drugo desetletje, odkar žive posamezni deli naroda življenje zase, pod najtežjimi okoliščinami, ki so mogoče v 20. stoletju. Toda dočim bi morali skrbeti za vsakega posameznika, ki se od narodne skupnosti odtrga in izgubi v svet, stojimo pred težko ugotovitvijo, da se večina slovenskega naroda svojega težkega položaja, ki ga poleg vsega ogrožajo od vseh strani še imperialistične sile Evrope, sploh ni zavedla. Vse svoje delavnosti in svojih sil, ki bi morale zajeti vsakega posameznika, ni o pravem času usmerila v svojo obrambo. Tu ne gre za prehodne malenkosti dneva, gre že za življenje, za obstoj in rast naroda. Zbuditi bi morali v vseh zavest, da si kljub težkim operacijam, ki so nas oslabile, lahko opomoremo in spet dvignemo z lastno pomočjo, z močjo naroda, ki je vseskozi v zgodovini igral podrejeno vlogo, a se kljub temu uvrstil med visoko kulturne narode Evrope.

Vprašanje naše zapadne narodnostne meje je gotovo najvažnejše, saj gre za tretjino našega naroda. O tem imamo že mnogo literature, od navadnih propagandnih brošur pa do znanstvenih del. Tudi v svetu je izšla vrsta knjig, ki analizirajo ta naš problem in ki po svoji kritičnosti ter po svoji sistematični obdelavi, čeprav so maloštevilna, daleč prekašajo naša domača dela. Izvzeti moramo seveda ona, ki so jih pisali naši nasprotniki v propagandne namene. Kljub temu pa se človeku zdi, da manjka veliki večini vseh teh del neko vodilno načelo: pokazati,